

Pierre Bourdieu
ve

A. Accardo, G. Balazs, S. Beaud, F. Bonvin,
E. Bourdieu, P. Bourgois, S. Broccolichi, P.
Champagne, R. Christin, J.-P. Faguer, S. Garcia,
R. Lenoir, F. Matonti, F. Muel-Dreyfus, F.
Oeuvrard, M. Pialoux, L. Pinto, A. Sayad, C.
Soulié, B. Urlacher, L. Wacquant, A.-M. Waser

Dünyanın Sefaleti

La Misère du monde

Yayına Hazırlayan
Levent Ünsaldı

Türkçe Söyleyenler
Levent Ünsaldı, Aslı Sümer, Hatice Esra Mescioğlu,
Özlem İlyas, Laçın Tutarlar, Baran Öztürk, Zeynep
Baykal, Özlem Akkaya

İçindekiler

TAKDİM (L. ÜNSALDI).....	9
OKUYUCUYA (P. BOURDIEU).....	31

BİRİNCİ BÖLÜM:

BAKIŞ AÇILARI UZAMI.....	37
Jonquilles Sokağı	41
Yerinden Edilmiş Bir Aile	67
Herkes Kendi Evine.....	87
Medyanın Bakışı.....	101
Eşyanın Tabiatı	123
Uyum Sağlamış Bir Aile.....	153
Kötü Bir Yatırım	169
İyileştirme	179
Son Ayrım	195

İKİNCİ BÖLÜM:

MEKÂN ETKİSİ.....	223
Tersten Ütopya Olarak Amerika	235
The Zone	251
El Barrio'da Evsizlik.....	289

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

DEVLET ELİNİ ÇEKİNCE	307
----------------------------	-----

İmkânsız Görev.....	319
Kurumsal Kötü Niyet.....	341
Çifte Kısıt.....	345
Devletin Bakış Açısı.....	355
Düzenin Koruyucuları Arasında Kargaşa	369
Kadın ve Polis	377
Canlı Bir Sitem.....	397

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

Çöküş.....	421
Kadro lu ve Geçici İşçiler.....	421
Yaşlı İşçi ve Yeni Fabrika	437
Geçici İşçinin Hayalı.....	459
Gece Çalışmak	483
Sahiplik.....	503
Bir Dünyanın Sonu.....	517
Sendika Temsilcisinin Yıkılan Dünyası.....	523
Çalınan Emek	547
Sessiz Şahit	571
Kırılğan Bir Denge	581
Pamuk İpliğine Bağlı	595
Yitip Gitmiş Bir Hayat.....	613
Düşüş.....	631
Bitmiş Kariyerler.....	655

BEŞİNCİ BÖLÜM:

İÇERİNİN DIŞLANMIŞLARI	677
Hey Gidi Günler!	685
Kayıp Cennet.....	709
Sarmal.....	731
İkili Bir Hayat.....	743
Fransızca Sınıfı	775
Güç İlişkisi	781
Kurumun Şiddeti.....	787

ALTINCI BÖLÜM:

VERASETİN ÇELİŞKİLERİ.....	811
Eğitim Yazgısı.....	821
Riskli Başarı.....	843
Çelişkinin Özü.....	853
Hem Eş Hem Meslektaş	875
Özgürleşme	895
Yalnızlık	907
ANLAMAK	919
DERKENAR	947
KISALTMALAR LİSTESİ	953
DİZİN	?

TAKDİM

Levent Ünsaldı

La misère du monde [Dünyanın Sefaleti], Pierre Bourdieu külliyyatının başyapıtlarından biri. Gerek hacim, yoğunluk gerekse de devasa bir kolektif mesainin ürünü olması açısından doğrudan *la distinction*'la¹ karşılaştırılabilecek türden bir eser. Ancak kurulabilecek benzerlikler neredeyse tamamıyla bununla sınırlı. 60'lar başı-80'ler sonu Bourdieu üretiminin en seçkin örneği olan *la distinction*, sınıfsal düzeyde kurulabilecek homolojilerin peşinde istatistiki yöntemlerin (bilindiği üzere Bourdieu'de bunun adı mütakabiliyet analizidir) en yoğun ve kompleks biçimde kullanıldığı çalışma olarak ön plana çıkar. En az bir o kadar hacimli olan *la misère du monde* ise, başından beri kamusal bir müdahale olarak tasarlanmış olması hasebiyle, özellikle epistemolojik ve metodolojik açıdan bambaşka bir araştırma protokolü çerçevesinde kurgulanır ve karşımıza alışık olmadığımız türden bir Bourdieu çalışması çıkartır.

1990'lı yılların başlarından itibaren 3 yıl boyunca, Bourdieu'nün yönetiminde bir araştırma ekibi, toplumsal "sefalet" in çağdaş veçhelerinin izinde Fransa'yı boydan boya arşınlar. Amaç, neoliberal kasırğa altında acı çeken Fransa'yı konuşturmak², şimdiki dek söz hakkı tanınmamışlara bu hakkı vermek, bugün kelime

1 *La Distinction, Critique sociale du jugement*, Paris, Les Editions de Minuit, 1979 [Ayrım, Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi, Ankara, Heretik, 2015].

2 Bu ifade doğrudan, orijinal Fransızca baskısının kapağında "Fransa konuşuyor" [*France parle*] şeklinde yer alır.

dağarcığımızda artık sabitlenmiş “neoliberal politika ve yeniden yapılandırılmalar”ın şiddetine maruz kalmış olanların şahsi tanıklıklarına başvurmaktadır. Oldukça “serbest” biçimde yapılandırılmış mülakatlar, çalışmanın omurgasını oluşturur (hacim olarak eserin yarısından fazlasını kaplar). Toplamda 182 mülakat gerçekleştirilir ancak bunun sadece 60’a yakını çalışmaya aktarılır.³ Bu mülakatlar için oldukça geniş bir ekip seferber edilir ve Bourdieu’nün kendisi de bu görüşmelerin bazılarında doğrudan iştirak eder. Burada sıradan olmayan, görüşmelerin yürütülüş, işleniş ve sunum şeklidir. Genel olarak yapıldığı şekliyle, çeşitli nitel teknikler vasıtasıyla (içerik analizi, vb.) ham verilerin-metinlerin analize tabi tutulması yerine, belli kriterler ışığında seçilmiş 60’a yakın görüşme (ki bu kriterlerin ne olduğunu bilmiyoruz), çalışmaya doğrudan, neredeyse olduğu gibi aktarılır. Aktarılan her mülakatı, onu gerçekleştirmiş araştırmacının gözlem ve analizleri, teorik veya yöntemsel tespitleri, bazen de farklı kaynaklardan devşirilmiş destekleyici veriler önceler. Yorum derinliği ve niteliği açısından eşit olmayan biçimde dağılmış bu ön analizler, bazı araştırmacıların bu çalışmada sergiledikleri pratiğin (örneğin L. Wacquant ve Philippe Bourgois’ninkinin) daha “gömülü” bir etnografiye kaydığını işaret eder niteliktedir. Lakin genel olarak çalışmayı, sınırları belli bir konvansiyonel yöntem dâhilinde kıymetlendirmek olanaksızdır.⁴ Bourdieu, yöntem tapınağının Ortodoks muhafızlarına meydan okuyarak bilinen tüm ezberleri, hatta kendininkileri dahi bozar.⁵ Nesnenin ve hipotezlerin öncelikli ve incelikli inşası (kavramsal

3 Hak sahibi Fransız yayınevinin (Editions du Seuil) sunduğu sözleşme koşulları gereği, *la misère du monde*’un Türkçe telifi konu olan elinizdeki versiyonunda (aynen diğer başka ülkelerdeki çevirileri gibi), 1993 tarihli orijinal Fransızca baskısında yer alan bazı mülakat ve kısımlar bulunmamaktadır.

4 Bu çerçevede, Pierre Bourdieu’nün, bu çalışma üzerinden, 60 öncesi Ceza-yir çalışmalarının ayırt edici niteliği olan etnografiye geri döndüğünü söylemek de doğru olmayacaktır.

5 *Lectores*’i (sadece okuyup aktarmakla yetineni, malumatçıyı, takip eden), *auctores*’den (zihin açandan, ezber bozandan, yeni bir şey söyleyenden-ekleyenden, hatta dâhiden) ayıran da bu değil midir? Gerek teoride gerekse de pratikte kimsenin vakif olmadığı kadar vakif olduğu bir kuralın-ilkenin marjında kendisine bir serbestlik tanıyabilme kapasitesi...

tanımlamalar), araştırmacının epistemolojik veya yöntemsel ihtiyatı, elde edilen verilerin derinlikli sorgusu ve analizi gibi Bourdieucü temel kaide ve kutsallar, yine aynı ustanın (rahibin), yetkinliği ve mahareti sorgulanamaz bir putkırıcı özgüveni ve serbestliği vasıtasıyla bir “doğurtma” iradesine, bir nevi kolektif bir “yüzleşme” (acıyı kusturma) seansına tahvil edilir.

Sosyolog artık bir ebeye [*accoucheur*] dönüşmüştür; doğurtulması çok çetin bir mesai gerektiren bu zengin ve önemli tanıklıklar, burada ziyadesiyle Bourdieucü bir hamle üzerinden, ilişkisellikleri -karşıtlıkları, yakınlıkları vb.- içerisinde mana kazanacak şekilde bir araya getirilir. Eserin genel morfolojisi (ana başlıklar, bölümler, kısımlar vb.), birbirlerine (aktörlerin kendilerine dahi) “mesafeliymiş-uzakmış” gibi görünen farklı bakış açılarını, genel uzamdaki ilişkiselliklerinde okuyucuya kavratacak biçimde kurgulanır: “Elinizdeki kitaptaki mülakatlar her ne kadar kendi kendilerine yeterli, ayrı ayrı (ve istenilen herhangi bir sırayla) okunabilecek bütünlükler olarak düşünülüp inşa edilmiş olsalar da metnin yapısı, fiziksel uzamda yakın ve hatta karşı karşıya olma ihtimali bulunan toplumsal kategorilerden kişileri (...) okuma esnasında da birbirlerine yaklaştıracak şekilde tasarlanmıştır.”⁶ Gündelik hayatlarında az ya da çok karşılaşan, karşı karşıya gelen (örneğin toplu konutlarda çalışan görevlilerle, onlara “sorun” çıkartan gençler), ancak ızdırabı deneyimlemede benzer tazyikler altında buluşan aktörleri aynı topografyanın ilişki noktalara olarak raptiyelemek, bu önemli eserin en kayda değer katkılarından.

Her biri farklı bir tematiği ele alan toplam 6 bölüm dâhilinde gruplanmış tanıklıklar birbirini izler. Mekânlar, insanlar ve yaşam kesitleri, “dillendirilmemiş-dillendirilemeyen” ortak bir toplumsal ızdırabın tanıkları olarak arz-ı endam ederler: banliyöler, kenar mahalleler, göçmenler, gençler, işçiler, fabrika, sendikalar, devlet, memurlar, esnafar, polisler, okul, öğretmenler, yargı mensupları, öğrenciler, emekliler, işsizler, çiftçiler... Hemen her seferinde figüranda yer alan sert bir neoliberalizm (ve bazen de küreselleşme) eleştirisi üzerinden yıkımın ve sefaletin boyutu, sıklıkla birbirini kesen tematikler vasıtasıyla ele alınır: göçmen sorunu, yabancı

düşmanlığı, yoksulluk, işsizlik, sosyal devletin iflası, tarım politikalarının çöküşü, küçük esnafın güçlükleri, okulun krizi, ailelerin dağılması, suç... Mülakatları önceleyen analizler de dâhil dil olabildiğince sade ve akıcı, eleştiri ise olabildiğince yalın ve dolaylıdır.⁷ Bourdieu'nün önceki dönem çalışmalarında, ortak kanıdan kopuş ve nesnenin bilimsel inşası (yeniden kazanılması) noktasında elzem saydığı ezoterik dilden, bunun yanı sıra o alışık olduğumuz retorik-polemik hesaplaşmalardan ve école normale'in incelikli münazara üslubundan da burada eser yoktur. Başta "sefalet" kavramı olmak üzere, çalışmada geçen temel-anahtar kavramlar, herhangi bir tanımsal çabanın nesnesi olmaksızın "ham" hâlleriyle, ortak kanının bilgi stokunda veya okuyucunun zihninde yer alabilecekleri şekliyle bırakılmış gibidir. Sanki bilimin o alışlagelen karmaşık ve mesafeli dili o hissiyatı vermeye yetmeyecek, araştırmacının nesnesiyle kurduğu o hissî ilişkiyi tüm samimiyetinde aktarmada kifayetsiz kalacak; sosyoloğun, sözcüsü olmaya soyunduğu o insanların ızdırabını içinde hissetmesine ve bu duyguyu, öfke ve isyanı olabildiğince sadık biçimde aktarmaya olanak tanımayacakmış gibi... Yalın ve dolaylı "gerçeklik": Sefalet! Başka bir sosyoloji pratiği, başka bir Bourdieu... Bourdieu, Bourdieu'ye karşı: "Kendim de bu nesnellik ahlakçılığının, bilim insanının müdahil olmama ahlakçılığının bir kurbanı oldum. Saha çalışmalarımın bazı aşikâr sonuçlarını görmeyi haksız biçimde kendime yasaklıyordum. Yaşın verdiği rahatlıkla ve elbette itibarla ve gerçek bir siyasal aciliyet olarak gördüğüm şeyin tazyiki altında, siyasal denilen alana müdahalelerde bulunma noktasına geldim." (Le Temps, 28 Mart 1998)

Bu türden bir müdahil olma kaygısı *la misère du monde*'u ve ona temel oluşturan araştırma programının kurgulanış şeklini anlamak açısından önemlidir. 1990'lı yıllar, bir "oyuncu" olarak içerisinde bulunduğu akademik alanı büyük ölçüde domine etmiş ve mevcut tüm onanmışlık ve itibar sembollerine ulaşabilmiş (ör-

7 İçeriği "sürükleyici" kılan ve Bourdieu'yü, bu kitap üzerinden, bir sosyoloğa pek de "nasip olmayan" bir medyatik görünürlük ve raf başarısı ile buluşturan da biraz budur. Cep kitabı şeklinde de piyasa sürülecek ve sonrasında bazı kısımları defalarca tiyatroya da uyarlanacak bu çalışma, sosyolojik bir eserinde *best-seller* olabileceğini kanıtlayacak cinstendir.

neğin 1981 yılında Collège de France'a seçiliş) bir Bourdieu'nün, neoliberalizm ve küreselleşme eleştirisi üzerinden, kamusal-medyatik alana müdahalelerini sıklaştırdığı yıllardır. Bu elbette Bourdieu'yü, Sartre figürü üzerinden yılmaksızın eleştirdiği "total entelektüel" figürüne dönüştürmeyecektir. Lakin kamusal tartışmalara, yetkinliğiyle, itibarıyla veya ikrar gören çeşitli vasıflarının verdiği meşruiyetle müdahil olan entelektüel figürü, Fransa'da tarihsel bir süreklilik arz eder. Dolayısıyla, müdahalelerinin farklı bir sistematigi olsa da ("bilimin verdiği meşruiyetle kamusal tartışmalara müdahalede bulunma"), 1990'lı yılların Bourdieu'sünün, Emile Zola'dan Sartre'a, oradan da Foucault'ya kadar giden bir tarihsel hattın son halkalarından birini teşkil ettiği düşünülebilir. Bu bağlamda *la misère du monde*, en başından beri, yani bir araştırma programı safhasındayken dahi, vurucu bir müdahale olarak tasarlanmış gibidir: "Son sayfası çevrildiğinde anlaşılacaktır ki bu kitap, siyaset yapmanın başka bir biçimini önermektedir".⁸ Öyle görünüyor ki, "ezilenlerin epistemolojisini yapmak" şeklinde tezahür etmiş ve elbette meşru sayılabilecek bu müdahale kaygısı, daha önceki çalışmalarda etkin biçimde iş görmüş ve "bilimsellik garantisi" olarak ön saflarda sahaya sürülmüş "eski epistemolojik-yöntemsel teçhizatın" bu eserde esnetilmesini-yenilenmesini bir zaruret olarak dayatmakla kalmamış, kurgulandığı şekliyle çalışmanın imkân ve sınırlılıklarını da belirlemiştir.

Siyasal bir saik veya itirazın bilimsel bir çalışmayı öncelemesinin kendisinde hiçbir beis yoktur. Ancak sığ ve zaten olanaksız bir "tarafsızlık" yanılması sunağında kurban edilmek pahasına bu türden bir itirazda bulunulabilir. Lakin çalışmayı önceleyen derdin (ki bu sadece siyasal olmak zorunda da değildir) araştırmacıyı, belli bir sorunsala belli bir teorik yönelimle sevk etmesi bir şey; bu sorunsala, çıkış noktası ne olursa olsun olabildiğince bütüncül bir şekilde (ki bu da hiçbir zaman tamamıyla mümkün değildir), "ezberin" bozulma riskini de göze alarak nüfuz etme kaygısı başka bir şey; önceliği, bir argümanın kendisini tavizsiz bir tümdengelimci-dedüktif çerçevede (yani sadece "tık diye" oturanın peşinde) temellendirmeye ve buradan hareketle de bir müdahalede (siyasal

8 Kitabın orijinal versiyonunun arka kapak tanıtım yazısı bu ifadeyle biter.

ya da başka türden) bulunmaya vermek ise bambaşka bir şeydir. Araştırmacının bu kavşakta yapacağı ve meşru olup olmaması, kendi yörünge ve konumuna ve özellikle de içerisinde bulunduğu alanın genel morfolojisine-güç dengesine göre değişkenlik gösterecek olan her tercih, farklı bir epistemolojik ve yöntemsel teçhizata ister istemez gerek duyacaktır.

O hâlde *la misère du monde*, sadece işlediği sorunsalın “aciliyeti”, “can alıcılığı”, çok güç ve uzun soluklu bir kolektif mesainin sonucu olarak içerdiği devasa ampirik malzeme, sevk ettiği tefekkür veya işaret ettiği siyasal angajman açısından değil, farklı bir Bourdieu ve sosyoloji pratiğiyle bizi temasa geçirmesi bakımından da önemli ve “ezber bozucu” bir yapıt. Öyle ki ele alınan sorunsal (“toplumsal sefalet”) görece özgün olmasa da, bu “ham” araştırma nesnesinin işleniş biçimi ve dolayısıyla da Bourdieu’nün bilim pratiğinde düştüğü yer atipik. Bu tespite, bunun hiç de atipik olmadığı, zira Bourdieu’nün daha önceki çalışmalarında ele aldığı merkez sorunsalların da dar anlamıyla özgünlük içermediği⁹ ama onun vurucu ve keskin sosyoloji pratiğinin özelliğinin, tam da bu “sıradanham” nesnelere sıradan olmayan biçimde işleyişinde yattığı argümanıyla karşılık verilebilir. El cevap: Elbette, lakin burada atipik olarak nitelenen, seçilen konuların sıra dışılığı değil,¹⁰ *la misère du monde*’da karşımıza çıkan modus operandi’nin, Bourdieu’de alışık olduğumuz türden, “keskin”, “ortak kanıdan kopmuş”, “ezoterik”, “bilim mabedinde o tüm kavramsal ve yöntemsel seremonilerle vaftiz edilmiş” ve böylece diğer türden yazım egzersizleriyle (örneğin edebiyat veya gazetecilik) arasına net bir mesafe koymuş araştırma dili ve pratiğinden belirgin ölçüde farklı olmasıdır. Eğer hâl

9 Örneğin toplumsal-sınıfsal eşitsizlikler ve eğitim sistemi arasındaki ilişkiye odaklandığı çalışmaları; *Les Héritiers* (1964) [Türkçe baskısı Vârisler, 2014, Heretik], *La Reproduction* (1970), [Türkçe baskısı Yeniden Üretim, 2015, Heretik].

10 Zaten bir araştırma nesnesini özgün kılan, o konunun daha önce “az veya çok” çalışılmış olması değildir. Tez önerileri sırasında, hocanızın veya başkalarının, “ama bu daha önce çalışılmış” itirazına kesinlikle itibar etmeyiniz. Asıl mesele, bir “nesneyi” nasıl çalıştığınızdır, daha önce çalışıp çalışılmamış olması değil. Kimsenin daha önce çalışmadığı veya aklına gelmediği “müt-hiş konular, fikirler” bulma takıntısını terk ediniz!

böyleyse, bu magnum opus'u tefrik eden en önemli hususlardan bir diğeri, eserin, Bourdieu'nün sosyal bilim pratiğinde işaret ettiği net dönemeçtir.

Takip edilen ana önceliğin (sefaletin sessizliğini bozmak, sözü ezilene vermek veya ızdırabı doğurtmak) sevk ettiği ilk zorunlu değişiklik, Bourdieu'nün bizzat kendisinin ısrarla vurguladığı “epistemolojik ihtiyat” seviyesinin aşağı çekilmesinde kendini gösterir. Bourdieu, Fransa'da tüm bir araştırmacı neslinin sosyolojiyle tanışmasında, ona yönelmesinde ve sosyoloji yapma biçimlerinde belirleyici olmuş olan, sarsıcı ve kapsamlı tek epistemoloji kitabında (*le métier de sociologue*'da -Sosyolog Zanaatı¹¹), toplumsal olgunun (nesnenin) ancak ve ancak, ön kavramlardan, ortak kanının sahte aşıkârlıklarından kurtarılarak kazanılabileceğini (inşa edilebileceğini) defaatle vurgular: “Bir araştırma nesnesi, ne kadar kısmi ve parçalı olursa olsun, ancak ve ancak, kendisine sorulan soru vasıtasıyla birbiriyle ilişkilendirilmiş gerçekliğin veçhelerinin sistematik biçimde sorgulanmasına olanak tanıyan bir teorik sorunsala göre tanımlanabilir veya inşa edilebilir.”¹² *La misère du monde* ise bu kaideyi takip etmez. Yarı âlimlerin, kanaat tacirlerinin, medyatik bigânelerin, araştırma kuruluşlarının, kamuoyu anketlerinin tatbik ettiği sembolik şiddetin eleştirisi, her zamanki sertliği ve vuruculuğuyla özellikle son bölümde (“Anlamak”) yerini bulsa da, çalışmanın omurga temasını teşkil eden [toplumsal] sefaletin ve onun yan tematiklerinin (acı, ızdırıp vb.) özenli bir tanımlamasına, teorik bir inşasına girilmez. Büyük sefalet, küçük sefalet, konum sefaleti, koşulların sefaleti gibi ayrımlara gidilir ama bunlar çok fazla geliştirilmez. Ayrıca, işlenen konular üzerine hâlihazırda mevcut literatürden de hemen hemen hiç yararlanılmaz.¹³ Neredeyse tek istisna, L. Wacquant'ın, siyah bir dümenci-

11 Pierre Bourdieu, Jean-Claude Chamboredon, Jean-Claude Passeron, *Le métier de sociologue: préalables épistémologiques*, Paris, Mouton de Gruyter, 1968.

12 *A.g.e.*, s. 61-62.

13 Lakin Bourdieu'nün genelde böyle bir eğilim içerisinde olduğunu da hatırlatmak gerekir. Bunun en manidar örneği için bkz., Pierre Bourdieu, *La domination masculine*, Paris, Seuil, 1998 [*Erişim: Tahakküm*, İstanbul, Bağlam, 2015].

nin [*bustler*] tanıklığı üzerinden, Chicago gettolarındaki yaşamı betimlediği kısımdır.

Ortak kanının (inançlar, kolektif temsiller, kanaatler vb.) Bourdieu'cü epistemolojideki yeri bilinir. Bilim, ortak kaniya karşı verilen bitmek tükenmek bilmez bir mücadelenin adıdır. Bilimsel ilerleme, her zaman, ortak kaniya karşı kazanılmış mevziler üzerinden gerçekleşir. İktidar/güç ilişkilerine gömülü sembolik şiddetin de sinsice içine sızdığı ortak kanı, en ufak bir dikkatsizlik veya yorgunluk anında araştırmacının üzerine kapaklanacak bir düşman gibidir. O pusuları bozacak ise epistemolojik ihtiyattır, refleksivitedir. Nesnenin bilimsel inşası her zaman ortak kaniya karşı veya ona rağmen yapılan bir inşadır. Bu “düşmanın” en belirgin biçimde cisimleşmiş hâli ise medyadır, yarı âlim kanaat teknisyenleridir. O hâlde bilimin başlangıç noktası, bu mevzilere yöneltilecek sert bir taarruzdur. Zira bu kanaat üreticileri, ortak kaniyi (dolayısıyla da güç ilişkilerini) yeniden üretmekten ve bilimin (rasyonalitenin) ilerlemesi önüne engel çıkartmaktan başka bir şey yapmamaktadırlar. Bu tuzağa düşme ya da ortak kanının cazibesine kapılma riskine karşı Bourdieu, *le métier de sociologue*'da bir kez daha uyarır: “Konuşan bir nesneye sahip olmak, belki de İnsan Bilimlerinin bir talihsizliğidir. Gerçekten de sosyolog, ona olguları inşa ve analiz etmeye imkân tanıyan teorik kavramları ve sorunsalı yine olgulardan çekmek istediğinde her zaman, onları yine muhataplarının dilinden [sözcüklerinden] çekme riskiyle karşı karşıya kalır. Sosyoloğun, özneleri dinlemeye koyulması, onların davranışlarını ve hatta sundukları sebepleri açıklamak için ifadelerini ve gerekçelerini sadık biçimde kaydetmesi yetmez. Bunu yaparken basitçe ve sadece, kendi ön-fikirleri yerine, incelediği öznelerin ön-fikirlerini veya “âlimin” spontane sosyolojisiyle, nesnesinin spontane sosyolojisinin sahte biçimde nesnel ve sahte biçimde “âlimane” karışımını ikame etme riskiyle karşı karşıya kalır.”¹⁴

Oysa *la misère du monde*'da sosyoloğa biçilen görev, tam da burada eleştirilendir. Sosyolog neredeyse bir “arzuhâlcidir” ama

¹⁴ Pierre Bourdieu, Jean-Claude Chamboredon, Jean-Claude Passeron, *Le métier de sociologue: préalables épistémologiques*, Paris, Mouton de Gruyter, 1968, s.64.

hiç de sıradan olanından değil. Görevi, büyük ölçüde, “kendisine emanet edilmiş mesajı” layıkıyla almak (bilişsel bir kırılma gerektirir), biçime sokmak (nesnelleştirme de içerir) ve aktarmaktır (yeni bir siyaset biçimine olanak tanıyacak şekilde). Eserin, Pierre Bourdieu tarafından kaleme alınmış ve genel amacı ve yöntemi detaylandığı son kısmı (“Anlamak”) bu açıdan oldukça faydalı. Bilime ve sosyoloğa biçtiği görevler dolayısıyla okuyucu etkilemesi pek muhtemel bu kısım, iki Bourdieu arasındaki bu farklılık ve zıtlıkları aşmaya dönük bir uzlaşım çabası sanki. Bir taraftan, ortak kanının “inşalarına” ihtiyatla yaklaşılması gerektiği yeniden vurgulanır ve onun müdavimleri/gardiyanları (kanaat teknisyenleri, gazeteciler vb.), yine her zamanki gibi Bourdieu’nün delici eleştiri oklarının hedefi olur; diğer taraftan da onların bir anlamda layıkıyla yapamadıkları veya “kötüye” kullandıkları, “sokaktaki insanı” anlama görevi bu sefer sosyoloğa verilir (Bourdieu burada Spinoza’ya müracaat eder: “üzülmek, gülmek, nefret etmemek ama anlamak). Lakin bu görev, hem sosyoloğu hem de anlamaya çalıştığı kişiyi sarsacak-sorgulatacak cinstendir (ortak kanıdan kopuşun bedelidir bu). Mülakat vasıtasıyla gerçekleşen “anlama” edimi, araştırmacının, gündelik hayatın sıradan akışında ötekine yönelttiği bakışının, bir nevi kendini unutma-ortadan kaldırma vasıtasıyla dönüşümünü hedefleyen bir bilişsel [manevi] egzersize çevrilir.¹⁵ Maharet; ötekinin (ötekilerin) bakış açısını alabilecek bir açıda konumlanabilmek, fikrî düzeyde ötekinin yerine kendini koyabilmek (*se mettre à sa place en pensée*) ve sonuçta faili, onu sarmalayan zaruretlar içerisinde kavrayabilmektir. Lakin bu özel iletişim şekli (bir nevi müşterek psikanaliz) diğer tarafın da, yani anlama nesnesi olan failin de en az bir o kadar çaba sarf etmesini gerektirir. Sosyolog burada sadece eşlik eden ebedir (bu refakat kendisini de dönüştürse de), işin asıl yükü “doğuranın” sırtındadır. Sancıyı çeken ama bunu dillendir(e)meyen, zaruretlari bir kader gibi yaşayan, bunun bilincinde olan ya da olmayan, farkında olsa dahi her zaman bununla yüzleşmek istemeyen (nesnelleştirmeye direnç) odur. O hâlde başarılı olduğu takdirde, sosyologla-muhatabı arasında kurulmuş bu özel ilişkinin terapötik bir işlevi de olacaktır zira sosyoloğun müdahalesi, “acı çekenlerin, ızdırapları-

nı toplumsal nedenlere havale edebileceklerini keşfetmelerine ve böylece kendilerini temize çıkmış hissetmelerine”¹⁶ imkân tanıyacaktır. “Ebe-sosyologdan”, “terapist sosyoloğa”, oradan da tekrardan yapısalcı bir pozisyon üzerinden siyasal eyleme (Mesihçiliğe), tahakküm kırıcı-dövüş ustası sosyoloğa böylece kapı aralanır (“sosyoloji bir dövüş sporudur” - *sociologie est un sport de combat*). Görülüyor ki sosyoloğun bu zorunlu “refakati” (zorunlu çünkü bu görevden kaçması, “yardım yükümlülüğünün yerine getirilmesinin suçu” kapsamına girer - *non assistance à personne en danger*) son derece politiktir, tahakküm kırıcıdır; en azından, sembolik tarruzlar karşısında savunma tabyalarını güçlendirecek cinstendir. Öyle ki bu tahkimata, muhatabın kendisine rağmen girilmelidir; nesnelleştirmeye-tahakkümün ifşasına karşı failin bizzat kendisinin gösterebileceği direnç bilinmektedir (hiçbir “doğum” sancısız olamaz).¹⁷ Böylece, sosyolog ve muhatabı arasında, gerçek bilimin araçlarıyla tahkim edilmiş bu özgün ilişki ve buradan çıkabilecek mesaj, özgürlüğe, yani siyasal eyleme bırakılmış o nadir manevra alanlarını (zira yapılar her yerde) olabildiğince kullanmanın tek rasyonel aracını sunabilir.¹⁸

Eleştirel bir yerden bakan hiçbir sosyoloğun, bu derece cazip

16 Dar anlamda kimsenin hiçbir şeyden “sorumlu” olmadığı -“kendilerini temize çıkmış hissetmelerine”- ve mekanizmaların (yapıların) bir nevi otomatik biçimde etkilerini (veya tahakkümlerini) sürdürdüğü bu türden bir sosyolojik tevekkül örneği olarak “Eril Tahakküm” e bir kez daha bakılabilir. Söz konusu çalışmaya, bu yönü de içine alarak, Bourdieu’daki Cezayirli, tahakküm altındaki kadın tasvirinden hareketle feminist perspektiften geliştirilmiş sağlam bir eleştiri için bkz., *Camille Lacoste-Dujardin, La vaillance des femmes: Relations entre femmes et hommes berbères de Kabylie*, Paris, La Découverte, 2008.

17 Bourdieücü eleştirel sosyoloji pratiğinin bu “ifşa edici” ve “uyandırıcı” karakterinin çok derinlikli bir eleştirisi, Bourdieu’nün bir dönemler çok yakınında bulunmuş Boltanski’de bulunabilir: *De la critique: précis de sociologie de l’émancipation*, Paris, Editions Gallimard, 2009.

18 Sayfa?. Sosyoloğa burada biçtiği “sözcü” görevinin temelinde yatan, vekâlet veren-vekâlet alan ilişkisinin ve bunun vekâlet veren üzerinde yarattığı “yabancılaştırıcı-mülksüzleştirici” etkinin muhteşem bir eleştirisini yine Bourdieu kendisi verir. Bkz., “La délégation et le fétichisme politique”, *Actes de la recherche en sciences sociales*, Sayı 52-53, s. 49-55, 1984.

bir sosyal bilim pratiği (projesi) karşısında kayıtsız kalması elbette düşünülemez. “Neoliberal” katı harcın, uçucu “post-modern” bolarlarla beraber tarihin sonunu işaret ettiği bir dönemde Bourdieu, bilimi o yüksek itibarlı mevkinde, sosyal bilimciyi ise Mesihçi muhalif misyonunda yeniden tesis eder.¹⁹ “Anlamak” başlıklı son kısmı inanılmaz cazip kılan da budur. Bourdieu bu projeyi enfes bir üslup ve açıklıkla serimler. Lakin bu türden bir sosyoloji pratiğini layıkıyla tatbik etmek güçtür. Bourdieu bu güçlüklerin üzerinde uzun uzadıya durur. Mülakatın kendisi, özellikle de yürütülüş biçimi tüm bu “büyünün” merkezinde yer alır. Burada söz konusu olan, bilinen konvansiyonel nitel yöntemlerden birini seçmek ve tatbik etmek hiç değildir. Mesele, dar anlamıyla metodolojik çerçeveyi fersah fersah aşar. Bourdieu, bilinen tüm standart yöntemleri, sosyoloji derslerinde anlatılabilecek türden yöntemsel “zırvaları”, sıradan metodoloji kitaplarının kuru ve anlamsız tasniflerini unuttun der gibidir: Yakın yöntem kitaplarını! *Le métier de sociologue*’da tecrübe ettiğimiz görece daha “tedrisi” Bourdieu bu sefer zanaatı, daha “alaylı”, daha “sahada öğrenilen” bir yerden tanımlar; yapılan ama tam olarak da aktarılamayan, hemen hemen tüm bir ömür boyunca tecrübe edilmiş bir saha deneyiminin ürünü olarak zuhur eden, sanatçının-zanaatkarın o tarif edilemez maharetli dokunuşunda tecessüm eden bir enigma. Sosyolojik göz... vardır veya yoktur, hepsi bu.²⁰

Dolayısıyla esas olan, mülakatın o kuru ve sahte havasını dağıtmak; mülakat etkisinin [*effet d’enquête*] o resmî, ket vurucu, bir sorgulamaya da dönüşebilecek olan (“söyle bakalım”) -mülakatı gerçekleştirenin sınıfsal konumu daha yüksekse sıklıkla da dönü-

19 Bu, Bourdieu’nün, Türkiye gibi, akademisinin/entelektüel yaşamının bu türden bir bilimci-eleştirel-siyasal Mesihçiliğe fazlasıyla yatkın olduğu ülkelerde ilgi görmesinin başlıca sebebidir. Dolayısıyla, Habermas veya Giddens cinsi “sabun köpüklerine” kıyasla “Bourdieumania” bir süre daha devam eder hocam!

20 Tarif edilemez, doğuştan gelen (“Tanrı vergisi”) bir inayet olarak “yetenek”, sanat veya sanatçı üzerine diskuru niteleyen en temel “doksa”lardan biridir; bolca tözcülük içerir; eğitim sistemine aktarıldığında ise eşitsizlikleri meşrulaştıracak cinstendir. Bourdieu’nün burada tasvir ettiği “üstün yetenekli-hisli sosyolog” (öyle ki böylesini bulmak neredeyse olanaksızdır) yer yer bu doksa’ya oturacak emareler taşır.

şen²¹- sembolik şiddetini olabildiğince asgari seviyeye çekmek (ki bunu sıfırlamak olanaksızdır); bu kısa süreli etkileşimi yine olabildiğince samimi bir sohbet havasına dönüştürebilmektir. Yukarıda bahsedildiği şekliyle, her iki tarafın da kendisini diğerine açtığı, birbirlerini keşfettikleri ve yine her iki taraf nezdinde de bilişsel kopuşların yaşanacağı o müşterek yakınlaşma-doğurtma-dönüşüm ancak böyle bir çerçevede söz konusu olabilecektir. Sosyolog bu noktada, muhatabının her sözünü, jestini, vücut hareketini; tereddütlerini, açık sözlülüğünü, çekingenliğini, öfkesini; bakışını, nefes alış verişini, göz kaçırışını, potlarını, terlemesini, tüm bu fiziksel ve sözel emareleri tanımlayabilecek ve kodlayabilecek maharete olmalıdır. Sosyolojik göz burada da yine ya vardır ya da yoktur. Mülakat, “iki soru sordum geldim”in çok ötesinde bilişsel ve hissî bir angajmandır Bourdieu için. Bu angajmanın olabildiğince optimal koşullarda gerçekleşmesi ve her mülakatın zorunlu

21 Muhatabın sosyal-sınıfsal konumuna göre mülakat esnasında karşılaşılacak güçlükler çeşitlilik gösterir. Eğer muhatap, burada olduğu gibi, mülakatçıya kıyasla daha aşağı bir sınıftan geliyorsa daha en baştan, görüşmeyi bir sorgulama olarak alması ve meşru ya da doğru olduğunu düşündüğü cevabı aceleyle vermeye çalışması pek muhtemeldir. Bourdieu'nün yukarıda bahsettiği “anket etkisi” özellikle bu türden bir konfigürasyonu tasvirler. Bu etki, sadece sınıfsal konum üzerinden değil, mülakatçının cinsiyeti, etnik veya bölgesel aidiyeti veya sorulan soruların “hassaslığı” neticesinde de tatbik olabilir. Mülakatçıya kıyasla daha üst sınıftan gelen biriyle mülakat gerçekleştirildiğinde ortaya çıkabilecek sorunlar ise başka türdendir. Bu türden bir durumda muhatap, kendisinin sorgulanır bir vaziyette olduğunu düşünen tedirgin biri olmaktan çok uzaklarda ve sınıfsal konumun verdiği özgüvenle, yöneltilen soruların içeriğini ve soruluş gerekçesini sorgulayabilir. Her iki durumda da ortak olan şey, ilk etapta (veya hatta ilk görüşmelerde) ifade edilenin, tam da ilk görüşmede (veya ilk etapta-soruda) söylenebilecek olan olduğudur. Nasıl ki bir kavşakta bir tren diğerini örtebilir, bir kanaat da diğerini saklayabilir. Dolayısıyla mülakatı, aktörün çok katmanlı-katlı fikrî dünyasının keşfi gibi düşünmek gerekir. Bu katlar arasında çelişkiler, tutarsızlıklar olabilir (hatta böyle olmaması düşünülemez). Sosyolog, elinde yalan makinesiyle dolaşan kişi değildir. Aktörün birbiriyle çelişen ifadeleri (ki bu sıklıkla olur, 5 saniye önce dediğinin tam tersini söyleyebilir), gerçek-yalan (sahte) ayrımı üzerinden okunamaz. Çelişik veya değil bu ifadelerin tümü, sözel mümkünler evreninin bir parçasıdır ve her biri diğeri kadar, en azından sonuçları itibarıyla “gerçektir”. Maharet, tüm zıtlık ve tutarsızlıklarıyla o evrene olabildiğince nüfuz edebilmektir.

olarak içerdiği sembolik şiddet seviyesinin olabildiğince aşağı çekilmesi içinse oldukça cüretkâr bir risk alır. Kendisinin de belirttiği üzere, Harlem'deki sokak dilini analiz ettiği çalışmasında, o bölgeden siyahi gençleri mülakatçı olarak kullanan W. Labov'un örneğini takip eder.²² Çalışmaya katılan araştırmacılara, öncelikli olarak yakınlarından ve arkadaş çevrelerinden kişilerle görüşme yapma talimatı verir: "Böylece mülakatçılara, muhataplarını, tanıdıkları insanlar veya bu tanıdıkların onları yönlendirebileceği kişiler arasından seçme özgürlüğünü bıraktık. Toplumsal yakınlık ve samimiyet, gerçekten de "şiddet içermeyen" bir iletişimin iki temel koşulunu sağlar."²³

Garfinkel'in diliyle konuşmak gerekirse, "kabile"nin diline vakıf bir araştırmacı tarafından sürdürülen bir araştırmanın, mesafeli ve dismetrik bir mülakatta ulaşılması güç olana erişebilmeye ve o samimiyet ve yakınlığın, kognitif anlamda daha derinlerde sondajlama yapmaya imkân tanıdığı elbette sabittir. (Örneğin etnografik yöntemler, başka türden güçlükler içermekle beraber, burada bir adım öndedir.). Lakin bunun tam tersi de mevzubahis olabilir; kişi, bildiğinin, karşısındaki mülakatçı tarafından da bilindiğini varsayabilir ve bu durumda, örtük olanın sessizliği devreye girer.²⁴ Bourdieu'nün kendisi de bu güçlüğün farkındadır. Bunun, gerçekleştirilen ilk mülakatların başarısızlıkla sonuçlanmasının temel sebebi olduğunu ifade eder.²⁵ Ayrıca, aynı "kabileye" mensup olmanın ve [toplumsal-yörüngesel] yakınlığın, ifadelerin samimiyet ve doğrudanlığını ("olduğu gibi söylemek") zaruri surette teminat altına aldığı da şüphelidir. Özellikle "hassas" konular söz konusu olduğunda, mülakatın muhatabı olan bir kişi için, onu yakından tanıyan bir mülakatçıya kıyasla, daha sonra bir daha hiç görmeye-

22 William Labov, *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1972.

23 Sayfa ?

24 Örneğin Garfinkel ve öğrencilerinin deneyleri bu örtük olanın "deşilmesi" üzerine kuruludur. Bu çalışmalar gösterir ki, dillendirilmeyen, zira herkes için aşikâr olan gündelik kavrayışların açığa çıkartılması da bir o kadar güçtür. Bkz. Harold Garfinkel, *Etnometodolojide Araştırmalar*, Ankara, Heretik, 2015.

25 Sayfa ?.

çeği bir kişiye bunlardan bahsetmek daha kolay olabilir.²⁶

Mülakatçıyla muhatabı arasındaki ilişkinin yakınlık derecesi başka türden bir sorun daha doğurabilir. Mülakatın muhatabı olan kişi, karşısındaki mülakatçıyı yeterince tanınması sebebiyle, ona istediğini vermekte fazlasıyla gayretli olabilir. Bu risk genel olarak tüm mülakat tiplerinde mevzubahis olmakla beraber²⁷, aranan yakınlığın, mülakatın omurgasını bu derece teşkil ettiği durumlarda samimiyetin bir “işbirliğine” dönüşmesi ciddi bir ihtimaldir. Bu, *la misère du monde*'da ihtimal olmaktan çıkmış gibidir. Kitabın kurucu hattını oluşturan bir dizi önerme (örneğin, küreselleşme ve ırkçılığın yükselişi, işsizlik ve yabancı düşmanlığı ya da sosyal devletin iflâsı ve banliyö sorunu gibi), “tipik” olduğu düşünülen tanıklıklar üzerinden işlenmiş ve temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu tanıklıkların neden “tipik” olduğu ve hangi örneklem kriterine göre seçildikleri bilinmemektedir. Aynı şekilde, yapılan 182 mülakatın neyi temsil ettiğini (istatistiki bir temsiliyet anlamında değil, odaklanan durum, mekân, kişi ve profillerin, sorunsal açısından “örnek” teşkil edebilirliği anlamında), içlerinden seçilen yaklaşık 60'ının da hangi kriterlere göre muhafaza edildiğini de bilmediğimiz gibi.²⁸ Biraz daha açmak gerekirse örneğin, “küreselleşme ve

26 Örneğin, psikolog veya psikiyatristler için de elzem olan ve muhakkak korunması gereken şey, bu mesafedir. Bu, hasta için de böyledir çünkü gereğinden fazla yakınlık (samimiyet), kişi için, yargılanma ihtimalini ufukta belirtir. Katolik kültüründeki günah çıkarma da benzer bir mesafe algısı üzerinden yürür. Papaz, her açıdan doğrudan Vatikan'a bağlı olması hasebiyle, içinde bulunduğu toplumda hem vardır hem de yoktur; eş zamanlı olarak hem yerlidir hem de yabancı. İmana çağırarak söz konusu olduğu zaman yerli, kendisine yüzleşmeye geldiğinde ise “yabancı”, sır verilebilecek “öteki”. O hâlde, yakınlık ve aşinalığın, eğer “doğurtma” tarzında bir sözleşim hedeflenmişse, her zaman işlemeyeceği akıldan çıkarılmamalıdır.

27 Mülakat yapılan kişi, çeşitli saik veya kaygılarla (meşru olanı veya “doğru cevabı” vermek kaygısı, beklenilene verdiği takdirde bir getirisinin olduğunu düşünmek, “alışılana” söylemek otomatizmi, zamanı olmamak, görüşmek istememek, başından savmak, mülakatı anlamsız bir zaman kaybı olarak değerlendirmek vb.), mülakatçıya istediği “hikâyeyi” vermeye meyilli olabilir.

28 Örneğin, toplumsal sefaletle “dokunmak” açısından neden hemşireler değil de öğretmenler, neden hapishaneler değil de banliyöler? Araştırma mutfağına ilişkin bu türden detayların, yazarlar tarafından okura verilmesini

ırkçılığın yükselişi” arasında bir ilişki olduğu düşünülebilir. Lakin bu önerme, geniş bir bağlantılı hipotez zinciri üzerinden²⁹ ve bu teorik inşayı olabildiğince bütünlüklü biçimde temellendirdiği düşünülen bir örneklem vasıtasıyla³⁰ sınanmak durumundadır.³¹ Oysa yöntemsel fetişizme düşmeksizin bu hususlarda gösterdiği özenle bildiğimiz Bourdieu, *la misère du monde*’da bizi şaşırtır. Her biri tek başına geniş bir örneklem üzerinden detaylandırılması (istisnalarıyla, koşullarıyla, ihtimalleriyle vb.) gereken kapsayıcı önermeler (işsizlik ve yabancı düşmanlığı, sosyal devletin bertaraf edilmesi ve yoksulluk vb.), her zaman değil ama çoğunlukla, tipik olduğu düşünülen ve neredeyse “cuk oturan” tanıklıklar, “pürüzsüz” hikâyeler üzerinden çalışılır. Bu hikâyeler, genel bağlam verilmediği takdirde, yani sunulan-çözömlenen mekân ve aktörlerin tipikliği veya atipikliğini sorgulatacak/kavratacak cinsten verilerle desteklenmediği müddetçe (bu, her türden, nicel, tarihsel veya etnografik veri olabilir) o “cılalama etkisi” kendini çok daha yoğun biçimde hissettirecektir.³² Kısacası, bu özenin gösterilmediği her durumda, istediğini bilen mülakatçı ve ona bunu vermeye gay-

beklemek elbette biraz zorlama gelebilir. Ancak, çalışmayı sürekli olarak “bilimsellik” argümanı üzerinden kurmak/sunmak ve bunu sadece yazarların/isimlerin tartışılmaz meşruiyeti üzerinden “verili” saymak da yeterli olmayabilir.

29 Zira her koşul ve her yerde bu böyle olmayabilir. Bütünlüklü bir kavrayış hedefleniyorsa hipotez paneli geniş olmak zorundadır. Şu koşul ve durumlarda veya hatta şu türden gruplar söz konusu olduğuna böyle bir yükseliş mevzubahis olabilir demek daha uygun kaçacaktır. Bigânenin kesinlikten bahsettiği yerde bilim ihtimalden bahseder.

30 Nitel yöntem söz konusuysa bu örneklem, örneğin seçilen mekân ve gruplar, tamamıyla teorik inşanın öncelik ve hipotezlerine riayet eder. İstatistiki temsil aramaz.

31 Sahada elde edilen sonuçların, “ezberi” bozarak başlangıç hipotezlerinin yeniden formüle edilmesine sevk edebileceğini de her zaman akılda tutarak. Her araştırma zaruri surette çevrimseldir. İstisna olarak addedilen bulgular, çevrimsel dinamikte, daha güçlü ve kapsayıcı hipotezlerin inşası için zihni kurcalamalardır.

32 Örneğin, bu türden bir nitel yönelimi şiarı yapmış Chicago Ekolü’nün en melez yöntemlerinde bile, tekile en çok yoğunlaşmış ve yaşam hikâyelerini merkeze almış saha pratiklerinde dahi, “anlatılar” sürekli olarak genel bağlamların gelişimine ilişkin çeşitli verilerle “kesiştirilir”.

retli muhatabı arasındaki yakınlık, iddiayı temellendirmede, bilinçli veya farkında olmadan gelişmiş bir işbirliğine dönüşebilir. Çalışmadaki mülakatların yürütülüş biçimi de benzer bir yönü işaret etmekte. Lakin bazıları örnek teşkil edecek derecede başarıyla yapılandırılmış, örneğin özellikle L. Wacquant, M. Pialoux, R. Christin'inkiler bunlardan sadece birkaçı. Bu çalışmaları güçlü kılan ortak husus, ismi geçen araştırmacıların, uzun süreden beri aynı sahayla (sırasıyla, Amerikan gettoları, Fransız işçi sınıfının dönüşümü ve Fransız ortaöğretim sistemi) sürdürdükleri yakın ve bütünlüklü ilişkinin, onları herhangi bir tiplendirmeye karşı korumuş olmasıdır.

Bu araştırmacıların çalışmalarında söz konusu olan, sorunsalın aranan “hikâye”yi doğurtacak şekilde kurgulanması değil, “hikâye”nin kendisinin bütününe, tüm zıtlık ve çelişkileriyle ama aynı zamanda ortak kurucu hatlarıyla da nüfuz edebilmektir. Bu ortak kurucu hatlar, her zaman için yaklaşık ve kısmi bir inşaa olarak kalacak olan ve hiçbir zaman tam olarak “oturmayacak-kapsayamayacak” bir ideal tipler serisi üzerinden veya tipolojik bir çerçevede yapılandırılabilir. Bunda bir beis yoktur. Sorun, buradan hareketle, fazlasıyla net bir “iyiler ve kötüler” dünyasında kazananları/kaybedenleri veya “cuk oturanı” aramaktır.³³ Eğer öyleyse, gettoda yaşayan siyahi bir dümenci (Rickey) analizinde, Wacquant'ın yaptığı şu uyarıyı bir kez daha hatırlamakta fayda var: “(...) Rickey’de derli toplu ve kişiselleştirilmiş hâliyle vücut bulan dümenci, siyahların gettosunun sosyal ve sembolik uzamında *merkezî konuma sahip, genel bir figürdür*. Rickey, burada gözlemleyebileceğimiz en katıksız hâliyle bile, istatistiki açıdan nadir bulunan bir kişilik değildir. Daha da önemlisi Rickey, -yaşayan bir ideal tipmiş gibi- geniş bir pratik özellikler ve beceriler repertuarını kendinde birleştirir. (...) Öte yandan, onu tam anlamıyla izah

33 Sosyal bilimler alanında, Türkiye’deki araştırma pratiklerinin bir diğer özelliği/sorunu da buradadır kuşkusuz; sadece başlığın bile “hüküm” işaret ettiği çalışmalar, fazlasıyla net hikâyeler, pürüzsüz bir argümanlar dizisi içerisine pürüzsüz biçimde oturan “örnekler”, iyiler-kötüler, kazananlar-kaybedenler... Bu hikâyelerde, sapan yoktur, gri bir alan yoktur. Yaşam, muhteşem bir barok makinenin tekdüzeliğinde ve kurulduğunda akıp gitmektedir sadece.

edebilmek için, birbirine simetrik iki tuzağa da düşmemek gerekir. Bir yanda insanları pasif, bahtsız mağdurlar olarak tasvir edip kişiyi şefkate sevk eden “acıma dolu” bir yorum söz konusu. Diğer yanda ise, kahramanca “direniş” stratejileri tasvir eden ve tahakküm edilenlerin erdem ve yaratıcılıklarını öven *popülist* bir okuma mevcuttur. (...) Bu tuzaklara düşmemek için bir nevi *ahlaki bir parantez* açmak gerektiğini, ilk başta duyduğumuz sempati, öfke veya korku duygularını geçici olarak da olsa askıya alıp bu dünyaya Rickey’nin bakış açısından bakmak gerektiğini kabul etmemiz gerekir. Olan biteni doğal karşılayabilmek için, Alfred Schutz’ün deyişiyle, günlük hayatın ‘doğal tavrı’ nı takinmamız gerekiyor.”³⁴

Bu “doğal tavrı”, Wacquant’ın bahsettiği “ahlaki parantezi” dayatmakla kalmıyor sadece, fazlasıyla “oturan” bir örneğe-vakaya ilişkin de sürekli bir ihtiyat gerektiriyor. Bu sefer de Rosine Christin’i dinleyelim: “Görüşme dışında öğrendiklerimizin üzerinden geçip görüşmenin deşifrelerini yeniden okuduktan sonra, son derece yaygın ve ifşa edilmiş olmasından ötürü gerçekliğini yitirmekte olan bir rahatsızlıktan fazlasıyla muzdarip olmuş Fanny’nin kendisinin görüşmede âdeta yok olmuş olduğu çarptı gözümüze. Sanki pek çokları için, hatta tüm bir meslek için geçerli olan alışıldık cümlelerin arkasında yitip gitmişti. Bunu başlangıçta kendimiz de kabullenememiş olsak da, iyi bir portreye sahip olmaktan aldığımız tatmin hissini bizi şeylerin derinine inmekten alıkoyduğunun yavaş yavaş farkına vardık.”³⁵

Lakin bu ikili ihtiyatı (ahlaki parantez ve oturan portreyi aramamak), elinizdeki çalışmanın tümünde bulmak güç. Bazı kısımlarda (örneğin R. Lenoir ve P. Champagne’nın kaleme aldığı kimi kısımlarda) “anlamak”, Wacquant’ta tanımlandığının aksine, arınılan “söz” çıkarmakla/bulmakla eş anlamlı gibi. Söz hakkı tanımak burada, görüşme yapılan kişinin bilişsel derinliklerine (tüm çelişkileriyle) dalmak ve çıkartılan “ham cevheri” işlemek (yani veriyi inşaaya tabi tutmak) değil. Söz vermek burada, o söze, o saklanılan (zira ortaya çıkmasına müsaade edilmeyen) ifadeye, sanki hep ordaymışçasına, hep veriliymişçesine, hep bizi bekliyormuşça-

34 Bkz. s.

35 Bkz. s.

sına muamele etmek ve onu sadece gidip almak (inşa yok burada, keza ilişkisellik de). Lakin burada paradoksal olan şu ki: Bu bir nevi yarı tözcü, yarı pozitivist aşıkârcılık içerisinde fiiliyatta yapılan, “doğurtma” fikrinin kendisinin örtük olarak içerdiği “verili olana sadık kalma” fikri üzerinden, “aradığını bulmak”, “görmek istediğini görmek” ve esasında tam da en inşaya tabi olanı, yani sorunsalı dayatmak. Böylesi bir riske karşı (verili hiçbir şey yoktur, her şey inşadır) bizi defalarca uyarılmış Bourdieu’nün, François ve Ali isimli, kenar mahalle gençleriyle gerçekleştirdiği mülakat bu açıdan manidar.

Bu mülakatta³⁶ Bourdieu’nün, çeşitli müdahalelerle, doğrudan veya örtük biçimde muhatabı iki genci sürekli olarak bir yöne sevk ettiği görülür. Bir yöne sürükleme, her mülakatın mantığında öyle veya böyle vardır lakin burada, cevabı içeren sorularla, bazen fazlasıyla onaylayıcı (gençlerin işlediği ufak çaplı kabahat ve suçlardan bahsederken, “Evet ama yarısı oyun bunun”; “Öyle, başka yapacak bir şey yoksa anlaşılır bir şey”) ve işbirlikçi ifadelerle (“Bu iğrenç, buna hakları yok!”, “Bu çok isyan ettirici”, “Evet, yalandan stajlar”), bazense tersine, sorgulayıcı tarzdaki yeniden sormalarla (“Bana bütün hikâyeyi anlatmıyorsun”, “Bana söyleyebilirsin, biliyorsun polis değilim”), görüşülen gençler pasif bir konum almaya ve beklenen cevabı vermeye itilirler. Bu cevaplar, neredeyse “malumun ilamı” üzerinden, oldukça karmaşık mekanizmalara riayet ettiği başka yerlerde bizzat Bourdieu tarafından ısrarla vurgulanmış karmaşık meselelere bir çırpıda ampirik temel sağlar.

PB: Liseye veya üniversiteye giden hiç genç yok mu? Ya da grandes écoles’e? Bir tane bile mi?

Ali: Hayır.

[...]

PB: Peki aranızda siyaset konuşuyor musunuz? Yoksa pek konuşmuyor musunuz?

Ali: Hayır.

PB: Umursamıyorsunuz yani, yani aslında umurunuzda olma-

36 Bkz. s.

dığından değil ama ne düşüneceğinizi mi bilemiyorsunuz?

Ali: Siyasetle pek işimiz yok.³⁷

Bu şekilde yürütülmüş bir mülakatta neyin “usul hatası” olarak değerlendirilebileceğini anlamak için sözü yeniden *le métier de sociologue*'un yazarına bırakalım: “Gerçekle olan mesafesinin ve gerçek üzerindeki eyleminin bilinçli ve kontrollü inşasını reddeden sosyolog, deneyimlerinin onları sürüklediği soruları öznelere dayatmakla ve tersine, bu deneyimlerin onlara sorduğu soruları da kaçırmakla kalmaz, öznelere nesnel biçimde kendini dayatan sorularla, bilinçli biçimde kendi kendine soruduğu sorular arasındaki pozitivist kafa karışıklığı dolayısıyla, özneler hakkındaki kendi sorularını safça onlara sorar.”³⁸

“Gerçekle olan mesafesinin bilinçli ve kontrollü inşası”, diğer Bourdieu klasiklerine kıyasla *la misère du monde*'un farkı belki de bu cümlede yatmakta; yani sorunsal inşasının farklılığında (“serbestliğinde”?) ya da daha doğru bir ifadeyle, bu insanın daha başından beri, bir “müdahaleye” olanak tanıyacak şekilde yapılmış olmasında (Döndük mü başa?). Bu açıdan bakıldığında, paradoksal gelebilir ama kullanılan yöntemsel teçhizatın buna en uygun olan olduğu da açık! Tedrisi bir yöntem fetişizmi içerisinde, bir eseri işlediği sorunsaldan bağımsız olarak metodolojik tasnifler/saplantılar doğrultusunda eleştirmek sadece, başka diyecek bir şeyi olmayan tedrisatçının hususiyetidir.³⁹ Yöntemsel melezlenmelere,

37 Elinizdeki eserde, D. Podalydès'in ırkçı bir Ulusal Cephe militanıyla gerçekleştirdiği mülakat da aynı sorunlardan muzdarip (hatta daha da çarpıcı ve açık biçimde). Lakin genel olarak hatırlatılmalı ki oldukça hacimli olan bu çalışma, gerek mülakatlar gerekse de analizlerin derinliği açısından fevkalade heterojen bir yapı göstermekte. Bundan ötürü keskin bir yargıda bulunmak olanaksız. P. Bourdieu'nün kendi yürüttüğü mülakatlar ve kaleme aldığı analizler dahi niteliksel farklılıklar taşımakta. Örneğin, “Yitip Gitmiş Bir Hayat” ve “Verasetin Çelişkileri” başlıklı kısımlar, nefis bir Bourdieu klasiği.

38 Pierre Bourdieu, Jean-Claude Chamboredon, Jean-Claude Passeron, *Le métier de sociologue: préalables épistémologiques*, Paris, Mouton de Gruyter, 1968, s.64.

39 Ülkemiz akademisinde pek görülen bir türdür bu. Her TİK'te (Tez İzleme Komitesi) ya da tez savunmasında, “Ama şimdi metodolojik olarak olma-

ezberi bozabilecek yöntemsel yaratıcılığa açık olmak gerekir. Zira esas olan sorunsaldır, o sorunsalın nasıl inşa edildiğidir, yöntem ise ikincil. Bu inşayı yetkinlikle ve bütünlükle sınamaya (ki eğer dert buysa tabii) imkân tanıyacak her yöntem, uygun yöntemdir. İyi çalışmayı daha az iyisinden veya kötüsünden ayırt eden, yeterince güçlü biçimde artiküle edilmiş bir sorunsal-yöntem bağından hareketle, incelediği nesneye ne kadar bütünlükle nüfuz edip edemediğidir. Meslektaşların, aralarında tesis etmeleri gereken eleştirel diyaloga bu noktada her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır. Tekrar hatırlatalım: Kullanılan yöntem tek başına, bir çalışmayı ne iyi yapar ne de kötü. Elimizde, check edebileceğimiz yöntemsel bir katalog yok; sosyolojinin araştırma protokolleri hâlen (ve belki de ne iyi ki) dağınık. Elimizde olan tek şey, maharetli ustaların birbirinden çok farklı ve zengin sosyoloji pratikleri, bıkmadan usanmadan dönüp müracaat etmemiz gereken de bunlar.⁴⁰ Bourdieu de kuşkusuz bu ustalardan en önemlisi, belki de en maharetli ve üretkenlerinden biri. Zaman içerisinde sosyoloji pratikleri değişkenlik göstermiş bir usta. Bu takdimin başından beri yapmak istediğim şey tam da buydu (ve üzgünüm, yine uzun oldu!); 90'ların başında aldığı siyasal-kamusal pozisyonun, bu kitap üzerinden, onu nasıl farklı bir sorunsala (veya “yarım” sorunsal inşasına), oradan da farklı bir epistemolojik-metodolojik teçhizata (özenlice inşa edilmiş nesneye olabildiğince nüfuz etmekten ziyade, yarı “ham” bir sorunsal üzerinden okuru sarsmaya imkân tanıyabilecek bir teçhizat) ve gayeye (müdahale etmek) sevk ettiğini göstermekti.

La misère du monde'un, diğer Bourdieu eserlerine kıyasla, “bilimsel” çıpasını daha sığ sulara atıp atmadığı sorusu da hangi kriterin temel alınacağına göre değişkenlik gösterecektir. Eğer Bourdieu'nün kendi pratiği içerisinde (50-90 aralığındaki diğer

muş bu!” nidaları atan “yöntem dersi” müdaviimleridir bunlar.

40 *Heretik*'in temel yayın çizgisini de bu hat oluşturur. “Tasnifçi tedrisat” eleştirisi üzerinden mesleği, o alandaki ustaların üretimlerine nüfuz ederek (ama mekanik bir tekrarcılığa da düşmeden) ve bunun tetikleyebileceği mezlenmelere de imkân tanıyarak, yaparak öğrenme üzerinde durur. Bundan ötürü, bu ustaların temel eserlerini (anlamsız “güzelleme” içerisinde de boğulmaksızın), okuyucuyla buluşturmak temel gayesi olmuştur ve gelecekte de olacaktır.

eserleriyle kıyaslayarak⁴¹) cevap verecek ve özellikle de kurucu epistemoloji kitabı *le métier de sociologue*'da tesis ettiği kaidelerle (nesnenin inşası ve çalışılmasına ilişkin) karşılaştıracaksak hüküm açıktır: usul hataları sebebiyle bilimsellik iddiasının düşmesine! Lakin hatırlatmak gerekir ki farklı bir sosyoloji pratiği (ve evet bilim pratiği) olarak *la misère du monde*'un işaret ettiği araştırma ve yazım türü çok uzun zamandan beri bilimsel meşruiyeti sorgulanmaz bir türdür de. Sözlü tarih veya yaşam hikâyesi temelli etnografik veya monografik etütler, hatta ve hatta edebiyat ve bilimsel araştırma arasındaki sınırların iyice silikleşebildiği çalışmalar (örneğin Amerikalı antropolog Oscar Lewis'in, daha sonra sinemaya da uyarlanacak olan "Sançez'in Çocukları" başlıklı çalışması/romanı⁴²) benzer bir modus operandi'ye riayet etmektedir.

Her sosyoloji pratiği kendi kırılganlıkları ve güçlü yanlarıyla vardır. Araştırma protokollerinin sabitlenmediği (ve belki de hiç-bir zaman sabitlenmeyeceği), bilimsel sıfatını almaya layık olanın riayet etmesi gereken kaidelerin de her zaman çok net olmadığı bir sosyoloji alanında, hangi pratiğin diğerinden daha meşru olup olmadığına karar vermek her zaman kolay değil. Bu noktada, yukarıda ifade ettiğim türden, "âlimler cemiyetinin" kendi içerisinde tesis edebileceği bir eleştirel diyalog üzerinden kıymetlendirilmeye gidilmesi belki de tek yol. Lakin şunu söylemek sanırım daha kolay: Bizi bir sosyoloji pratiğinden diğerine kaydıran (veya kaydırmayan, olduğumuz yere çivileyen! Memlekette çok var böylesi!); biraz da kendi yürüngemiz, deneyimlerimiz, hikâyemiz, alan içerisindeki konumumuz (konum değiştirmelerimiz), yaşamdaki iniş çıkışlarımız, değişen dertlerimiz, önceliklerimiz. Çok daha basit bir ifadeyle, 20'sinde yazdığı gibi yazmıyor insan 40'ına gelince! Konumu da değişiyor, üslubu da. Kuru kuru yazan "tedrisi tedir-

41 Zira *Méditations pascaliennes* (1997) ve *Sur l'Etat*'yı (2012) [ki bu sonuncusu, Collège de France'da 1989-1992 arasında verdiği derslerden derlenmiştir] bir kenara koyarsak, 1990 sonrası Bourdieu üretimi, önceki dönemlere kıyasla, *Sur la télévision* (1996) veya *Contre feux 1-2* (1998, 2001) gibi, kamusal müdahale gayesi daha açık kitaplardan oluşur (*La Domination masculine*, 1998 dâhil).

42 *The Children of Sanchez: Autobiography of a Mexican Family*, New York, Random House, 1961.

gin” kalmıyor ortalıkta yaş ve mevki değişince. Dertleri de değişiyor elbette, pratiği de. Örnek mi? Yeniden Bourdieu’ye kulak verelim: “Altan alta gelen o bilimci tazyikin, araştırmalarımızın en sıradan işlemlerinde bile, örneğin mülakat yaparken, bize pusu attığını düşünüyorum. Örneğin *la misère du monde*’da yaptığım şeyi düşün. Mülakatın bilişsel [manevi] bir egzersiz olduğunu söylemenin bana bir bedeli oldu. Her zaman bunu düşündüm, her zaman bunu hissettim. Ama sanki içimde pozitivist bir tazyik de vardı: Sorular keskin ve nesnel olmalıydı... Tarafsızlık... hissiyat devreye girmemeliydi... Mesleki faziletle ilişkilendirilmiş bu bir nevi mazoşizmi sen de deneyimlemişsindir. Bunu ihlal edebilmek için, geldiğim yařa gelmek ve biraz daha toplumsal cürete sahip olmak gerekti.”⁴³

İzmir, 13/08/2015

43 Jacques Maître, *Lautobiographie d’un paranoïaque; Labbé Berry (1878-1947)*, Paris, Economica, 1994. Eseri, yazarın Pierre Bourdieu ile gerçekteřtirdięi bir diyalog önceler.

OKUYUCUYA

Pierre Bourdieu

Burada, kadın ve erkeklerin, varoluşları ve var olma güçlükleri hususunda bizimle paylaştıkları tanıklıkları sunuyoruz. Bu tanıklıkları, okuyucunun da onlara, bilimsel yöntemin icaplarının bize dayattığı ve onlara böyle bakmamıza imkân tanıyan bir *anlayıcı* bakışla bakmasını sağlamak için düzene soktuk ve sunduk. Tam da bu sebeple, okuyucunun sunulan yöntemi takip etme inceliğini göstereceğini umut ediyoruz. Bunu, bazılarının, farklı “vaka çalışmalarında” ufak havadisler türünde şeyler görebilme ihtimalleri sebebiyle, yönlemsel öncülleri ve teorik analizleri yok saymayı tercih edebileceklerini bilsek de umuyoruz. Oysa bu öncüller ve analizler, bizce, mülakatların yerinde kavranışı için tamamıyla gereklidir.⁴⁴

Gerçekten de, sadece ve sadece iki kişi arasında tesis edilebilecek bir güven ilişkisinde toplanmış ifşaatları veya *özel* söyleşileri *kamuya* mal etme sırasında nasıl olur da bir tedirginlik duyulmaz? Kuşkusuz, görüşmelerin kullanımı hususunda tüm muhataplarımız bunu bize bırakmayı kabul etmişlerdir. Ancak hiçbir sözleş-

⁴⁴ Anket ve çözümleme işlemlerine ve aynı şekilde mülakatların analizine ilişkin epistemolojik öncüllerin detaylı bir sunumunu çalışmanın sonuna ekledik [bkz. “Anlamak” başlıklı bölüm].

me, güven sözleşmesi kadar üstü kapalı gereklerle yüklü değildir. Dolayısıyla öncelikle, bize kendilerini açanları korumaya gayret göstermeliydik (özellikle, onları teşhis etmeye yol açabilecek yer ve kişi isimleri gibi göstergeleri sıklıkla değiştirerek); ancak aynı zamanda ve bilhassa, muhataplarımızın söz ve ifadelerini anlam çarpıtmalarına korumasızca terk ederek, onları maruz bırakabileceğimiz tehlikeden de sakınmaya çalışmamız gerekirdi.

“Üzülmemek, gülmemek, nefret etmemek ama anlamak”: Bu şîara riayet edecek araçları kendisine vermedikçe, sosyoloğun Spinozacı ilkeyi benimsemesi hiçbir işe yaramayacaktır. Oysa anlamanın, yani insanları oldukları gibi almanın araçlarına nasıl ulaşılabilir; onları [insanları] *zorunlu* olma sıfatlarıyla kavratacak, yani onları, oldukları şeyi olmalarına yol açan sebep ve nedenlerle metodik biçimde ilişkilendirerek zarurileştirecek araçları sunmak dışında? Ancak “iğnelemeksizin” nasıl açıklanabilir? Örneğin bir mülakat çözümlemesine, analitik girişiyile beraber, sınıflayıcı bir teşhisin öncelediği bir klinik vakanın araştırma protokolü görünümü vermekten nasıl sakınılabılır? Araştırmacının müdahalesi zorunlu olduğu kadar güçtür de: En ufak bir gizlenme içinde olmaksızın hem orada olduğunu belli etmeli hem de durmaksızın kendini unutturmaya çalışmalıdır. Örneğin, bu çalışmada incelenmiş vakaların dağılım düzeni, bakış açıları tamamıyla farklı olmakla birlikte fiiliyatta karşılaşma ve karşı karşıya gelme şansları olan kişileri, okuma faaliyetinin içerdiği zaman diliminde birbirlerine yaklaştırmayı hedeflemektedir. Bu yordam, verili bir vaka etrafında (bir öğretmen, bir esnaf, vb.) bu vakanın “varyantları” olan diğer “vakaları” bir araya getirerek, doğrudan incelenen vakanın temsiliyetini de gün ışığına çıkarmaya imkân tanır. Sözlü söylemi kati bir dönüşüme maruz bırakan mülakat çözümlemesi karşısında, (her zaman muhatapların sözlerinden ödünç alınmış) başlıklar, alt başlıklar ve bilhassa diyalogları önceleyen metin, dalgın ve savunmasız algının kaçıracağı anlamlı noktalara okurun bakışını yöneltmek için oradadır. Tüm bunlar, söylemin sahibinin ürünü olduğu toplumsal koşulları ve belirlenimleri, yörüngesini, eğitimini, mesleki deneyimlerini; kısacası hem metne dökülmüş söylemde hem de bu aktarma tarafından silinmiş tonlama ve te-laffuzda, diğer yandan da tüm vücut dilinde, jestlerde, duruşta,

mimiklerde, bakışlarda, aynı zamanda susmalarda, yanlış anlamlarda ve ağızdan kaçırılmalarda hem saklanan hem de kendini ele veren her şeyi hatırlatmak amacını taşırlar. Ancak, araştırmacı en kaçınılmaz müdahalelerini, sadece ve sadece, iki yönden çelişen amaçları uzlaştırmak için gerekli olan *yazma* faaliyeti pahasına kabul edilir kılabilir:

- 1- Görüşülen kişinin konumunun nesnel analizi ve konumlanışlarının anlaşılması noktasında, onu entomolojik bir merak nesnesine indirgeyecek nesnelleştirici mesafeyi tesis etmeksizin gerekli tüm unsurları devreye sokmak;
- 2- Bizim için istesek de istemesek de her zaman bir nesne olarak kalacak olan bu *alter ego* yerine kendimizi yersizce koymaksızın (böylece öznenin bakış açısını kendimizinki yapmaksızın) onununkine [görüşülen kişininkine] en yakın bakış açısını kazanmak.

Böylece araştırmacı; eleştirel düşüncesinin tamamıyla yuvalandığı inşalara ulaşmayı ve [anlattığı/aktardığı] aşıkârmış veya doğalmış ya da hatta veriye safça boyun eğiyormuş görünümünü vermeyi başarırsa eğer, katılımcı nesnelleştirme girişiminde hiç olmadığı kadar başarılı olacaktır.